

ERIDENEN DU ZERZAZ KONTENTA:
SAILKIDEEN OMENALDIA
HENRIKE KNÖRR IRAKASLEARI
(1947-2008)

MARIA-JOSÉ EZEIZABARRENA & RICARDO GÓMEZ (ARG.)

eman ta zabal oazu

Universidad
del País Vasco

Euskal Herriko
Unibertsitatea

ARGITALPEN
ZERBITZUA
SERVICIO EDITORIAL

ERIDENEN DU ZERZAZ KONTENTA:
SAILKIDEEN OMENALDIA
HENRIKE KNÖRR IRAKASLEARI
(1947-2008)

Maria-José Ezeizabarrena & Ricardo Gómez (arg.)

Universidad del País Vasco Euskal Herriko Unibertsitatea

ARGITALPEN
ZERBITZUA
SERVICIO EDITORIAL

2015
Bilbo

CIP. Biblioteca Universitaria

Eridenen du zerzaz kontenta : sailkideen omenaldia Henrike Knörr irakasleari (1947-2008) / Maria-José Ezeizabarrena & Ricardo Gómez (arg.) - Bilbo : Universidad del País Vasco / Euskal Herriko Unibertsitatea, Argitalpen Zerbitzua = Servicio Editorial, 2015. – 668 p. ; 24 cm.

Textos en euskara, español e inglés.

D.L.: BI-92-2015. – ISBN: 978-84-9082-092-6

1. Knörr, Henrike (1947-2008). 2. Euskara (Lengua). 3. Literatura vasca. I. Ezeizabarrena Segurola, María José, coed. lit. II. Gómez, Ricardo, coed. lit.

809.169

891.69.09

Argitalpen hau ondoko ikerketa proiektu eta taldeen barruan sartzen da:

Esta publicación se enmarca en los siguientes proyectos y grupos de investigación:

This publication has been developed in the framework of the following research projects and groups:

- «Aproximación al estudio de la competencia léxica y gramatical de los bilingües: metodologías experimentales y no experimentales» (Espainiako MINECO, FFI2012-37884-C03-02).
- «*Monumenta Linguae Vasconum* (IV): textos arcaicos vascos y euskera antiguo» (Espainiako MINECO, FFI2012-37696).
- «Historia de la lengua vasca y lingüística histórico-comparada» (HLMV-LHC) (Eusko Jaurlaritza, GIC. IT-698-13).
- «Hizkuntzaren jabekuntza, irakaskuntza eta erabilerak. Euskara, elebitasuna eta eleaniztasuna» (HIJE) (Eusko Jaurlaritza, GIC. IT-676-13).
- «Adquisición de lenguas, literatura y traducción en la formación plurilingüe» (UPV/EHU, UFI11/06).
- «Hizkuntzalaritza Teorikoa eta Diakronikoa: Gramatika Unibertsala, Hizkuntza Indoeuroparrak eta Euskara» (HiTeDi) (UPV/EHU, UFI11/14).

UPV/EHUko Euskararen arloko Errektoreordetzak lagundutako argitalpena

© Euskal Herriko Unibertsitateko Argitalpen Zerbitzua
Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco

© Maria-José Ezeizabarrena & Ricardo Gómez (arg. / eds.)

© Egileak / Los autores / The authors

ISBN: 978-84-9082-092-6

Lege gordailua / Depósito legal: BI-92-2015

Aurkibidea

Aurkezpena	
MARIA-JOSÉ EZEIZABARRENA & RICARDO GÓMEZ	XI
Hitzaurrea	
IÑAKI GOIRIZELAIA, UPV/EHUko errektorea	XV
Henrike Knörr eta UPV/EHUko Letren Fakultatea	
IÑAKI BAZÁN, Letren Fakultateko dekanoa.	XVII
Henrike Knörr (1947-2008). Bibliografia	
GARIKOITZ KNÖRR (Universitat de València)	XXI
Diskurtso-markatzaile berri batzuk: <i>beste hitz batzuetan (esanda/esateko)</i> , <i>beste hitzetan (esanda/esateko)</i>	
XABIER ALBERDI LARIZGOITIA (UPV/EHU)	1
<i>Eguna</i> egunkariko idazleak (1937)	
XABIER ALTZIBAR ARETXABAETA (UPV/EHU)	27
Lazarragaren eskuizkribuko adizki batzuez (euskal aditz jokoaren kronologia erlatibo baterantz)	
BORJA ARIZTIMUÑO LÓPEZ (UPV/EHU)	49
Euskararen azentuera: hizkera tradizionaletatik euskara estandarera	
GOTZON AURREKOETXEA, IÑAKI GAMINDE, LEIRE GANDARIAS & AITOR IGLESIAS (UPV/EHU)	71
<i>Work in conflict</i> : (meta)literatura y escritura en novelas que abordan el conflicto vasco	
MIKEL AYERBE SUDUPE (UPV/EHU)	97
<i>Hain zuzen (ere)</i> diskurtso-markatzailea: lokailu ala operadore?	
MIREN AZKARATE (UPV/EHU)	113

Erreferentziakidetasun-sareen etiketaze-metodologia EPEC Corpusen tratamendu konputazionalari begira KLARA CEBERIO (UPV/EHU), ITZIAR ADURIZ (Universitat de Barcelona), ARANTZA DÍAZ DE ILARRAZA (UPV/EHU) & INES M. GARCIA-AZKOAGA (UPV/EHU)	129
Zubereraren /y/: bere sorrera eta hedapenaren inguruan ANDER EGURTZEGI (UPV/EHU)	149
New media – new challenges for language policy: Rethinking the role of public media in language revitalization AGURTZANE ELORDUI (UPV/EHU)	163
EPEC-RolSem: Ingelesezko <i>PropBank-VerbNet</i> eredura etiketatutako euskarazko corpusa. Erabakiak, egokitzapenak eta bereizgarriak AINARA ESTARRONA, IZASKUN ALDEZABAL, ARANTZA DÍAZ DE ILARRAZA & MARÍA JESÚS ARANZABE URRUZOLA (UPV/EHU) .	179
<i>Kode alternantzia</i> elebidun txikien hizkuntzak bereizteko gaitasunaren adierazgarri MARIA-JOSÉ EZEIZABARRENA (UPV/EHU)	207
Narratze-trebetasunen garapena. Ipuin bera eta ume bera hiru adin ezberdinetan INES M. GARCIA-AZKOAGA, ITZIAR IDIAZABAL & LUIS M. LARRINGAN (UPV/EHU)	227
Birformulatzailerak zuzentzaileak testu idatzietan JULIO GARCIA GARCIA DE LOS SALMONES & MIKEL IRUSKIETA (UPV/EHU)	245
Partizipioa erlatiboa zenekoa: partizipio kategoria XIX. mendeko zenbait euskalariren lanetan RICARDO GÓMEZ LÓPEZ (UPV/EHU)	267
Sobre una estampilla ibérica de Ruscino (Castell Rosselló, Perpignan) JOAQUÍN GORROCHATAGUI (UPV/EHU)	281
Galderen eta erlatibozkoen ulermena haur euskaldunengan M. JUNCAL GUTIERREZ-MANGADO (UPV/EHU)	289
Euskarazko galdera erdibituak: analisi bitar baterantz ARITZ IRURTZUN (CNRS-IKER & HiTT)	307
Euskarazko silaba egiturak zen.ba.tzen OROITZ JAUREGI (UPV/EHU)	325

Aitzol Aramaioren <i>Terminal</i> laburmetraia. Literatura eta zinema JON KORTAZAR (UPV/EHU)	337
Hiru hasperen haboro JOSEBA A. LAKARRA (UPV/EHU)	349
Zaraitzuko oikonimia JUAN KARLOS LOPEZ-MUGARTZA IRIARTE (NUP)	379
Ehulku eta Jagonet kontsulta-zerbitzuak aztergai JESUS MARI MAKAZAGA EIZAGIRRE (UPV/EHU)	401
Gaztelania H ₁ eta H ₂ -ren garapena 5 eta 8 urte artean: ipuinetako aditz kohesioa aztergai IBON MANTEROLA GARATE (UPV/EHU)	419
Irudikapen fonologikoa gaztelania-euskara afasia elebidunean AMAIA MUNARRIZ (UPV/EHU)	437
<i>Gauza ziuorra</i> eta <i>gezur hutsa</i> : euskal izenondo adberbialen kolokazioak JUAN CARLOS ODRIOZOLA PEREIRA (UPV/EHU)	457
Sites of memory in the Narrative of Bernardo Atxaga MARI JOSE OLAZIREGI (UPV/EHU)	475
Tipologia eta hizkuntzaren erritmoa: Stampe eta Doneganen ideien inguruan MIREN LOURDES OÑEDERRA (UPV/EHU)	491
<i>Awkward birds</i> . Cosmopolitanism and globalisation issues in mi- norised cultural communities LOURDES OTAEGI IMAZ (UPV/EHU)	499
Oloroeko diozesako euskal liburuak eta zuberera idatzia MANUEL PADILLA MOYANO (UPV/EHU)	519
Koherentzia diskurtsiboa euskal baladen exordioetan PATXI SALABERRI MUÑOA (UPV/EHU)	537
Hizkuntza corpusak eta euskara PELLO SALABURU (UPV/EHU)	559
Landucciren hiztegien ordena eta honen eragina euskarazko hiztegian BLANCA URGELL (UPV/EHU)	577
Henrike Knörr y su relación con Turquía CARMEN URIARTE (Turkiaren ohorezko kontsula Euskal Herrian) . .	603

Zenbait ohar <i>bata bestea</i> anafora elkarkariaren inguruan ARITZ URRUTIA, BEÑAT GOITIA & XABIER ARTIAGOITIA (UPV/ EHU)	617
Arabako euskararen gaineko ikerketak KOLDO ZUAZO (UPV/EHU)	643
Tabula Gratulatoria	667

Partizipioa erlatiboa zenekoa: partizipio kategoria XIX. mendeko zenbait euskalariren lanetan*

Ricardo Gómez López

Hizkuntzalaritza eta Euskal Ikasketak Saila, UPV/EHU
ricardo.gomez@ehu.eus

1. Sarrera

Lerro hauen helburua XIX. mendeko hiru euskalarik (Pablo Pedro Astarloak, Wilhelm von Humboldték eta Willem Jan van Eysek) partizipio kategoriaren barruan *-(e)n* erlatibozko atzizkidun adizkiak ere sartu zituztela erakustea eta sailkapen horren zergatia azaltzea da.

Partizipioaren estatus morfologikoa eztabaidagai izan da Europako gramatikagintzaren hastapenetatik (ik. Swiggers & Wouters 2007: 61). Dagoeneko Grezia zaharrean perpaus atal berezizat hartu zen, baina ez zen definitu berezko ezaugarrien —semantiko zein formalen— bidez; aitzitik, partizipioak aditzen eta izenen ezaugarri batzuetan parte hartzen duela baieztatu zen (cf. gr. *μετοχή*, lat. *participium*). Swiggers & Woutersen arabera (2007: 54-56), lehenengo aldiz Aristarko Samosekoak (K.a. III. m.) proposatu zuen halako sailkapen bat. Hala eta guztiz, Grezia zaharreko gramatikagintzan bertan eta, oro har, Europakoan XX. mende hasiera arte, partizipioa noiz perpaus atal beregaina, noiz aditzaren barruko osagaia —gehienbat modu infinitiboan txertatua—, noiz izenaren —batik bat izen adjektiboaren— barrukoa dela argudiatzen jarraitu izan zen, tartean zenbait arazo hartzen baitziren kontuan, hala nola: aditz batetik eratorritako hitza izatea, adiztetik esanahia ere hartzea, denbora izatea, kasua izatea, era aktibo eta pasiboak izatea, etab.¹

* Artikulu honek hurrengo proiektuen babesa izan du: “*Monumenta Linguae Vasconum* (IV): textos arcaicos vascos y euskera antiguo” (Espainiako MINECO, FFI2012-37696), “Historia de la lengua vasca y lingüística histórico-comparada” (HLMV-LHC) (Eusko Jaurlaritza, GIC. IT698-13) eta “Hizkuntzalaritza Teorikoa eta Diakronikoa: Gramatika Unibertsala, Hizkuntza Indoeuroparrak eta Euskara” (HiTeDi) (UPV/EHU, UFI11/14). Nire esker ona Oroitz Jauregiri, alemanezko testuak ulertzeko emandako laguntzagatik; zer esanik ez, euskarazko itzulpenetan daudekeen akats guztiak nire-nireak dira.

¹ Espainiako XVI eta XVII. mendeetako hainbat autoreren irizpideetarako, ik., esaterako, Maquieira (1989: 1080-1096) eta Martínez Gavilán (1989: 526-533). Frantziako XVI. mendeko autoreetarako, ik. Swiggers (1999).

Lehenengo euskal gramatika-lanek latindar gramatikaren ereduari jarraitu zitoten, ezin baitzen bestela izan.² Horrela, bada, Oihenartek eta Larramendik orainaldiko, iraganaldiko eta geroaldiko partizipioak bereizi zituzten euskaraz, nork bere ñabardurak erakutsi zituela. Oihenartek bi partizipio sail bereizi zituen euskaran (1656: 64): lehenengo sailean, iraganaldiko partizipioek *-tu* edo *-du* amaiera dute, orainaldikoek *-(t)zen* eta geroaldikoek *-tuko/-duko* edo *-turen/-duren*; bigarren sailean, ordea, iraganaldiko partizipioek *-tu* ez den bestelako amaierak dituzte, orainaldikoek *-ten* eta geroaldikoek *-ko* edo *-(r)en*. Larramendi latinaren ereduari are atxikiagoa agertzen zaigu (ik. Gómez 1991). Partizipioa ohiko zortzi perpaus atalen zerrendan sartu zuen,³ baina haren formak infinitiboaren moduen artean azaldu zituen,⁴ sailkapen horren desegokitasuna agerian jarritz, halere.⁵ Azkenik, Etxeberri Sarakoak bere gramatikan partizipioa izen adjektibotzat hartu zuen, baina aditzetik eratorria dela gehitu zuen⁶ eta, gainera, Larramendiren antzera partizipioaren adibideak modu infinitiboaren barruan sartu zituen, “Verboen conjugacinoez” atalean.

² Cf., adibidez, Gómez Ascencoren hitz hauek ([2001]: [3]): “Y la gramática vernácula hubo de nacer latinizada: decir ‘latinizada’ es decir fuertemente impregnada de modos y maneras, de teorías, conceptos, términos, modelos y métodos, elaborados para dar cuenta del latín. Naturalmente que sí. No podía ser de otro modo, ni en España ni en el resto de los lugares donde se acometieron gramáticas de las respectivas lenguas vernáculas”.

³ Cf. “Siguiendo la comun opinion de los Gramaticos darémos á esta Syntaxis del Bascuenze sus ocho partes de la oracion, *nombre, pronombre, verbo, participio, posposicion, adverbio, interjeccion, y conjucion*. El articulo, como determinacion que es del nombre, y pronombre, quiero se entienda ser parte dellos” (Larramendi 1729: 258-259).

⁴ Cf. “Infinitivo del verbo *jan*.

Pres. infin.	<i>jan, jatea</i>	comer, comido.
Pret. infin.	<i>jan-izán</i>	aver comido.
Partic. pres.	<i>játen</i>	comiendo.
Partic. fut.	<i>jangó, jánen</i>	quien ha de comer.
Fut. de infin.	<i>jan beár</i>	aver de comer.
Gerund. Genit. y Dat.	<i>játeco</i>	de comer, y para.
Gerund. Acusat.	<i>játera</i>	à comer.
Partic. pret.	<i>janá</i>	comido” (Larramendi 1729: 50).

⁵ Cf. “Antes de explicar estos modos, quiero brevemente desembarazarme de algunos reparos. Ya tengo antes insinuado, que estoy muy mal con muchos destes nombres, con que los Gramaticos declaran los varios modos del Infinitivo, no solo en Latin, sino tambien en otras Lenguas; pero que no quiero quitarles la possession en que están, ni obligarlos à forjar otros nombres. Y solo advierto, que à los varios modos del Infinitivo Bascongado doy esos nombres, solo por que con los mismos se explican los modos del Infinitivo Latino, con los cuales se corresponde mejor” (Larramendi 1729: 50-51).

⁶ Cf. “Cer da participioa? Da icen adjetivo verbotic ethorquia duena eta dembora significatcen duena” (Etxeberri 1712; *apud* Bilbao 2006: 302). Alabaina Etxeberrik Hannibal Codre-

Bestalde, Iparraldeko tradizioan, Harrieten (1741) gramatikaz geroztik,⁷ zenbait gramatikagilek *-(e)larik* atzizkidun adizkiak partizipiotzat hartu zituzten, frantsesezko *étant, ayant, donnant* eta abarren baliokidetzat harturik. Adibidez, Harrietez gain, antzeko azterbidea aurkitzen dugu Lécuse-ren (1826)⁸ eta Hiriarten (1841)⁹ gramatiketan.

Baina azterketa horiek guztiek, bistan da, erdara dute abiapuntu, latina, gaztelania edo frantsesa izan. Aldiz, XIX. mende hasieran, Astarloa lehenik eta, hari jarraiki, Humboldt gero gramatikazko ikuspegi huts batean oinarritu ziren euskal erlatibozko adizkiak partizipiotzat hartzeko. Ikus dezagun nola arrazoitu zuten beren proposamena.

2. Astarloa

Pablo Pedro Astarloa durangarrak, *Discursos filosóficos* lanean ([1805] 1883), euskara munduko lehen gizakien hizkuntza izan zela frogatu nahi izan zuen eta, horretarako, bere lan nagusia bi diskurtsotan banatu zuen. Lehenengoan (“Sobre si hubo ó no lengua primitiva”, 5-108. or.) gizakien jatorrizko hizkuntza nolakoa zen finkatzen saiatzen da: bakarra, perfektua, artikulatua eta naturala. Aldiz, bigarren zatian (“Sobre si existe o no la primitiva lengua”, 109-773. or.), lehen hizkuntza hura oraindik existitzen dela aditzera eman nahi du; hain zuzen, lehen hizkuntzaren gramatika-ezaugarri guztiak zehaztu ondoren, 530. orrialdetik aurrera ezaugarriok betetzen dituen hizkuntza bakarra euskara dela erakusten saiatzen da (xehetasunetarako, ik. Gómez 2007: 25-44).

Partizipioei dagokienez, orduko gramatiketan erabili ohi ziren sailkapenen desegokitasuna salatu ondoren, Astarloak honelaxe definitzen du partizipioa: “aquellas palabras que dándonos á entender una accion, se presentan

ti hartu bide zion definizio hori, beste hainbat pasarte bezala (Bilbao 2006). Etxeberrik erabili zuen Codreten edizio zehatza zein zen ez badakigu ere, ez dut uste haren testua honen oso bestelakoa zenik: “Participium quid est? Est nomen adiectivum à verbo deriuatum, ac significans tempus” (Codret 1650: 76).

⁷ Cf. “La langue basque fait le Participe present pour toutes les personnes & pour tout le tems des verbes, & ce, de quetrième Indicatif, Conjonctif, en augmentant *ric*, aux mots, *dudala, dudala-ric, ditudala, ditudala-ric, duala, duala-ric, &c.*” (Harriet 1741: 490).

⁸ Cf. “Après le développement des infinitifs, vient naturellement celui des participes. La langue basque n’est pas moins riche dans cette partie de la conjugaison, que dans toutes les autres. Rappelons-nous d’abord les modifications suivantes de l’auxiliaire *dut*: *Dudala, duala, duela* pour le présent, et *nuela, huela, zuela* pour l’imparfait; et nous en tirerons des participes pour tous les temps et tous les personnes” (Lécuse 1826: 92).

⁹ Hiriartek ez du *partizipio* horri buruzko azalpenik ematen, baina hainbat adibide aurki daitezke 66-77. orrialdeen artean.

en los conceptos con caracteres del nombre” (Astarloa [1805] 1883: 485). Eta, halaber, adierazten du hizkuntza perfektu batek hainbat partizipio nola adizki jokatu izan behar dituela, guztira 30.952 partizipio:

Los participios que nos ocupan, deben ser en un idioma perfecto otros tantos como son las inflexiones de sus verbos y deben tomar su denominación de dicha inflexion. Ha de haber por lo mismo participios corteses, femeninos y masculinos, y estos han de ser activos, pasivos ó mixtos: presentes, pretéritos ó futuros: de primera, segunda cortés, segunda femenina, segunda masculina y tercera persona de singular: de primera, segunda y tercera del plural. De lo contrario los participios serán confusos, serán indeterminados, no serán analógicos, no serán propios. [...]

Si los participios que nos ocupan han de determinar ó indicar un agente ó un paciente, ha de haber tantos participios agentes cuantas son las inflexiones activas, y tantos pacientes cuantas son las inflexiones de esta naturaleza, y lo mismo digo de los participios mixtos; pues si las conjugaciones activas y pasivas han de formar participios, no son de peor condición las conjugaciones mixtas, y si ha de haber participios de presente, de pretérito y de futuro, ha de haber tambien participios reales y apostróficos, esto es, participios distintos para los dos presentes, dos pretéritos y dos futuros, quiero decir, un participio, por ejemplo, para el presente que se llama de indicativo, otro para el pretérito imperfecto; un tercero para el pretérito perfecto, un cuarto para el pluscuamperfecto, un distinto para el futuro imperfecto, y últimamente un sexto participio que sea propio y peculiar al futuro perfecto. A más cada uno de estos tiempos habia de tener tantos participios cuantas eran sus personas, y para decirlo todo en una palabra, cada uno de los verbos en un idioma perfecto habia de tener 30.952 participios, por ser otras tantas las diferentes inflexiones como largamente hicimos ver hablando de los verbos. [...] Por lo mismo nos hallamos vivamente persuadidos de que el idioma primitivo tendria 30.952 participios, y los mismos son los que en cada uno de sus verbos tiene aquel idioma que presentamos por primitivo al fin de estos discursos. (Astarloa [1805] 1883: 486-487)

Geroago, euskararen gramatika-ezaugarriak azaltzerakoan, zehaztuko du Astarloak nola lortzen den halako partizipio kopurua euskaran; hain zuzen, Astarloaren *partizipioak* gaur egun erlatibozko adizkiak deritzegunak dira, “adizki jokatua + *-(e)n*” egitura alegia:

Toda persona, ó mejor toda inflexion personal de los verbos bascongados tiene su particular y privativo participio. Se forma este añadiendo una *n* al fin de la inflexión, siempre que no termine en esta letra; pero si la inflexión acabare en la letra *n*, bastará el aplicarle las características del nombre: ya de apelativo, ya de las relaciones que tuviese en nuestros conceptos. [...] y hé aquí en dos palabras todo cuanto es necesario para la

formacion de nuestros participios. Bajo de estos supuestos demos una idea en globo del inmenso número de nuestros participios, ya que no nos permite esta obra el formar el largo catálogo de los 30.952 participios. (Astarloa [1805] 1883: 745)

Hortaz, Astarloak gizakien lehen hizkuntzan, hots euskaran, partizipioek bai aditzen eta bai izenen ezaugarriak dituztela ziurtatzen du, haren ustez hizkuntza perfektu bati dagokion bezala. Alde batetik, gorago ikusi dugunez, Astarloaren partizipioek aditzaren azpikategoriak ere badituzte (tratamenduak, bozak, denborak eta pertsonak) eta, bestetik, izenari dagozkion mugatzailea (“característica [...] de apelativo”) eta kasu-postposizioak (“relaciones”) har ditzakete. Zer esanik ez, euskarazko erlatibozkoak adizki jokatuari atxikitako atzizki baten bitartez eratzeak, hau da, hitz bakar batek osatzeak aukera ezin hobea eskaintzen dio Astarloari halako formak partizipiotzat hartzeko.

Gainera, Astarloak aldarrikatzen duen ekonomiaren hatsarrearekin batera, oroit bedi durangarrak zenbat maite duen hizkuntza perfektuaren ezaugarri gisa kopuru handiak ematea: esate baterako, 30.952 partizipioekin batera, hizkuntza perfektu batek 5.911 silaba zilegi (Astarloa [1805] 1883: 298)¹⁰ eta 494.131.091.501 hitz posible (319. or.) izango lituzke eta haren aditz bakoitzak 206 aditz-joko (439. or.), 5.562 aditz-denbora, 2.060 modu eta 30.952 pertsona (461. or.).

Atal hau amaitzeko, esan dezagun erlatibozko esaldiak partizipioen kide gisa aurkeztea ez zela inola ere ezezaguna latindar eremuan oinarritzen zen Europako gramatikagintza zaharrean. Izan ere, aski arrunta zen erlatibozkoak aurkeztea orainaldiko edo geroaldiko partizipioen formatzat, edo haien ordaintzat bederen (cf. Martínez Gavilán 1989: 531-532). Euskalaritzatik irten gabe ere, erlatibozkoak dira Etxeberri Sarakoak sistematikoki bi partizipio mota horiei eman zizkien euskarazko ordainak, seguruenik bere iturriari¹¹ jarraiki; adibidez:

PARTICIPIUM PRAESENTIS ET IMPERFECTI

‘maitatzen duena’ **amans, amantis**

PARTICIPIUM FUTURI IN **-RUS**

‘maitateco dagoena’ edo ‘maitatu behar duena’, ‘maitatuco duena’ **amaturus, -a, -rum** [...]

¹⁰ Beste toki batean (Astarloa [1805] 1883: 148), aldiz, 4.851 zilegizko silaba kalkulatzeko ditu.

¹¹ Itxura guztien arabera, Nebrijaren *De institutione grammaticae* (1601) —De la Cerdak berritutako artea—, da zuzenean edo zeharka Etxeberriren iturria (ik. obra horri buruz Martínez Gavilán 2008).

PARTICIPIUM FUTURI IN **-DUS**

‘maitatececoa’, ‘maitatu behar dena’, ‘maitatuco dena’ edo ‘maitatua çan behar dena’ **amandus, -da, -dum**

(Etxeberri Sarakoa 1712; *apud* Bilbao 2006: 176-177, 181)

Baita, inoiz edo behin, iraganaldiko partizipio burutuari emandako ordaina ere:

PARTICIPIUM PRETERITI

‘othoitztu çuena’ edo ‘othoitztu duena’ **precatus, -ta, -tum** [...]

PARTICIPIUM PRAETERITI

‘jarraiqui çayoena’ edo ‘jarraiqui citçayoena’ **sequutus, -ta, -tum**

(Etxeberri Sarakoa 1712; *apud* Bilbao 2006: 214, 224-225)

Ez dakigu, hala ere, Astarloak bere proposamena latinezko partizipioen halako ordainetatik abiarazi zuen ala ez. Edozein modutan, haren helburua harago doa: gizakien lehen hizkuntzaren perfektutasuna eta aberastasuna frogatu nahi ditu eta, horren adibide gisa, alde batetik, adizkien kopurua eta partizipioen kopurua berdinak direla dio eta, bestetik, partizipio ugari horiek aditzen eta izenen ezaugarri berberak dituztela. Ildo horretan, Astarloaren azterbideak Humboldtten arreta erakarri zuen eta, ondorioz, hizkuntzalari prusiarraren euskal gramatikazko lanetan errepikaturik aurkituko dugu.

3. Humboldt

Wilhelm von Humboldtten euskal gramatikazko lan gehienak berriki arte ezezagunak zitzaizkigun edo gaztelaniazko itzulpen desegokien bidez eza-gutzen genituen. Zorionez, orain Bernhard Hurchek prestatutako edizio bikaina dugu eskura (Hurch 2012), eta hartaz baliatuko naiz Humboldttek, Astarloari jarraiki, euskarazko erlatibozko adizkiak partizipiotzat hartu zituela erakusteko. Kontuan hartu behar da Humboldttek behin baino gehiagotan aitortu zuela euskal gramatikari buruzko iturri nagusiak Astarloaren lanak, batik bat *Plan de linguas* lan galdua, izan zituela (ik. Gómez, Hurch & Kerejeta 2007: 13-17).¹² Izan ere, erlatibozkoak partizipioak direlako lehenengo aipamena Humboldttek *Plan de linguasen* laburpenean txertatu zuen ohar batean agertzen da:¹³

¹² Cf. “Da ich hiernach im grammatikalischen Theil vorzüglich Astarloas Handschrift, im lexicalischen Theil Larramendi zum Grunde legen muß, so werde ich mich in dem ersten mehr auf den Vizc., im letzteren mehr auf den Guip. Dial. beziehen” (Humboldt 2012: 270; ik. orobat Gómez 2007: 52-54).

¹³ Lan honetan aipatutako Humboldtten pasarteetan Hurchen edizioko ikur diakritiko guztiak kendu ditugu, irakurketa erraztearren.

[*guradozun*] ist 2. pers. *zu*, praes. mit relation auf die 3 persona passiente *es*, mit dem determinabl. *gura*, alles dies in Participium gesetzt dh. *n*, u. auf *egun* im Genitiv nur daß *en* nicht schon hier gesetzt wird. (Humboldt [1801] 2012: 28, 1. oh.)¹⁴

Geroago, *Krakoviako gramatika* izenekoan (Humboldt [c. 1802-1803]), erlatibozkoak euskarak baizik ez dituen partizipio bereziak direla adierazten du eta nola erazten diren azaltzen du, adibide bezala, besteak beste, Astarloaren *Plan de Lenguasen* ezagutu zuen sehaska kanta aipatzen duelarik. Humboldttek *-(e)n* atzizkia preposizio lokatiboarekin (*in*) lotzen du, nahiz eta atzizkiari “*Genitiv*Endigung” deitzen dion; izan ere, badirudi Humboldttek ez zituela ongi bereizten euskarazko genitiboko eta inesiboko atzizkiak (cf. Gómez 2007: 67-68). Bestalde, ohar bedi euskarazko adibideak itzultzeko Humboldttek alemanezko orainaldiko partizipioak ere baliatzen dituela:

Außer diesen gewöhnlichen *Participien* [*jan-a, ja-te-n, jan-en/jan-go* —R.G.] hat die Vaskische Sprache noch andre eigenthümliche, die ich sonst in keiner andern mir bekannten Sprache angetroffen habe. Jede Person eines *Verbuns* in jeder Zeit und jedem *Modus* kann nemlich durch die bloße Hinzufügung eines *n* in ein *Participium* verwandelt werden, und da, wie wir gleich in der Folge sehen werden, das *Pronomen* immer in dem *Hilfsverbum* selbst mit ausgedrückt ist; so erreicht die Sprache auf diesem Wege eine unglaubliche Kürze, z.B. *icusten dute* heißt sie sehen ihn, davon das *Participium icusten dute-n* sie ihn sehende; *Ilten dozu* (*Vizcayischer Dialect*) du tödtest ihn, *ilten dozu-n*, du der du ihn tödtest, du ihn tödtender, gerade als sagte man im Deutschen: tödtest-ander. Noch sichtbarer wird die Kürze in den Redensarten, die ein *Beziehungpronomen* enthalten. z.B. *Zamaria*, das Pferd, *icusten degu*, wir sehen; *icusten degun zamaria*, das Pferd, das wir sehen, das wir sehende Pferd. Ein noch auffallenderes Beispiel einer solchen Kürze giebt folgendes *Vizcayisches* Wiegenlied. Die Amme singt:

Uauachuba lo, lo, lo,	Kindchen, schlaf, schlaf, schlaf,
Ceuc orain eta neuc guero,	Du jetzt, ich nachher;
Ceuc guradozun orduren baten	Eine Stunde, wo du willst,
Bijoc eguingo dogu lo.	Werden wir beide schlafen.

Die ganze Redensart, wo du willst, ist hier in *gura dozu-n* durch ein *Participium* ausgedrückt, und als ein *Adjectivum* auf den *Genitiv* des *Sub-*

¹⁴ Itz.: “[*guradozun*] orainaldiko 2. pertsonako *zu* da, 3. pertsonako *hura* pazientearekin erlazioan dagoelarik, *gura* determinagarriarekin, hau guztiau *n*-ren bitartez partizipio bilakaturik, eta *egun*-en genitiboarekin erlazioan dagoelarik, baina hemen ez da *-en* ipini”.

stantivs orduren (Stunde) bezogen. Es versteht sich von selbst, daß ein so geformtes *Participium* hernach, wie ein anderes *Nomen declinirt* werden kann. z.B. *jan dezuna*, du gegessen habender, *jan dezunaren*, deiner das gegessen habender, u.s.f. Wenn man sich erinnert, daß schon oben (nr.17.) die *Genitiv*Endigung *en, n*, mit der in mehreren Sprachen vorhandenen *Praeposition: in* verglichen worden ist, so ist die Entstehung dieser *Participien* sehr klar. *Jan-dezu-n* heißt dann im: du issest, indem, daß du issest. (Humboldt [c. 1802-1803] 2012: 233-234)¹⁵

Bilboko gramatika (c. 1817) Humboldtek argitaragabe utzi zuen azken euskal gramatikaren zirriborroa da. Krakoviakoa baino berriagoa izanik ere, hura baino laburragoa da, arrazoï bategatik edo besteagatik Humboldten orduko helburuak xumeagoak baitziren, antza denez (Hurch 2004: 348). Hau partizipioari buruzko gogoetan ere nabaritzen da, askoz leku gutxiago eskaintzen baitio gaiari:

Eine, die streng logische Analyse der Vaskischen Sprache beweisende Feinheit ist es, daß, sobald eine Person des Verbi durch Verwandlung in ein *Participium* zum *Nomen* wird, die bei diesem übliche Betonung

¹⁵ Itz.: “Ohiko partizipio horiezaz gain [*jan-a, ja-te-n, jan-en/jan-go* — R.G.] euskarak bereak diren beste batzuk ditu, ezagutu ditudan hizkuntzetarik batean ere aurkitu ez ditudanak. Hau da, aditz baten edozein pertsona edozein alditan eta edozein modutan partizipio bilaka daiteke *n* soil bat erantsiz gero, eta orduan, jarraian ikusiko dugunez, izenordaina adizki laguntzailearekin berarekin batera adierazten da; honela hizkuntzak ezin sintetsizko laburtasuna lortzen du; adibidez *icusten dute-k* ‘sie sehen ihn’ esan nahi du, hortik *icusten dute-n* partizipioa ‘sie ihn sehende’; *ilten dozu* (bizkaiera) ‘du tödtest ihn’, *ilten dozu-n* ‘du der du ihn tödtest’, ‘du ihn tödtender’, alemanieraz ‘tödtest-ander’ esango balitz bezala. Zehaztasuna are ikusgarriagoa da erlazonatutako izenordain bat duten adierazpideetan; adibidez, *zamaría* ‘das Pferd’ *icusten degu* ‘wir sehen’; *icusten degun zamaría* ‘das Pferd, das wir sehen’, ‘das wir sehende Pferd’. Laburtasun honen adibide are deigarriago bat eskaintzen du Bizkaiko sehaska-kanta honek. Inudeak kantatzen du:

Uauachuba lo, lo, lo,
Ceuc orain eta neuc guero,
Ceuc guradozun orduren baten
Bijoc eguingo dogu lo.

Kindchen, schlaf, schlaf, schlaf,
Du jetzt, ich nachher;
Eine Stunde, wo du willst,
Werden wir beide schlafen.

Hemen ‘wo du willst’ esaldi osoa *gura dozu-n*-en dago partizipio baten bitartez adierazita, eta *orduren* (‘Stunde’) substantiboaren genitiboari dagokion adjektibo gisa. Jakintzat hartzen da honela osatutako partizipio bat geroago beste izen bat bailitzan deklina daitekeela; adibidez, *jan dezuna* ‘du gegessen habender’, *jan dezunaren* ‘deiner das gegessen habender’, etab. Gogoratzen bada lehenago ere (17. zb.) genitiboko *en, n* amaiera zenbait hizkuntzatan dagoen *in* preposizioarekin erkatu dela, partizipio horien eratzea oso argia da. *Jan-dezu-n*-ek orduan zera esan nahi du: ‘du issest, indem’, ‘daß du issest’.

eintritt. *Jaten dézu*, du issest, *J. dezun oguia*, das du essende Brot i.e. d. B. welches d. issest. (Humboldt [c. 1817] 2012: 283)¹⁶

Azkenik, Humboldttek analisi berdina eskaini zuen euskal gramatikari buruz argitaratu zuen lan bakarrean, Adelung eta Vaterren *Mithridatesi* egindako zuzenketa eta eransketetan alegia (Humboldt [1817] 2012). Oraingoan berriz adierazten du adizki jokatu bat, laguntzailearen amaieran *-n* gehituz gero, partizipio bilakatzen dela:

Eine in der That Kürze und Nachdruck ungemein befördernde Art Participien zu bilden, die ich in andern Sprachen nicht kenne, verdient noch besondere Erwähnung. Jede Person eines Verbi in jeder Zeit, jedem Modus und jeder Conjugation, mithin jede Modification einer Handlung kann durch bloße Hinzufügung eines *n* am Ende des flectirten Auxiliars in ein Participium verwandelt werden. *Maitetuten dogu*, wir lieben ihn; *m. dogu-n*, wir ihn liebende. (Humboldt [1817] 2012: 340)¹⁷

Eta, jarraian, *Krakoviako gramatikan* aipatu zuen sehaska kanta, aldaera zenbaitekin, eta *gura dozun* “partizipioari” buruzko azalpena errepikatzen ditu:

Guradozun ist hier Participium, welches sich auf *egunen baten* bezieht, gleichsam *eines du schlafen wollenden Tages*. Da das *n* wohl nur eine Abkürzung von *an*, *en*, unserm *in*, ist, so wird durch diese Postposition die ganze Verbal-Form eben so fixirt, als wenn es hieße: *in dem, daß du willst*. Es kann natürlich von diesen Participien so viele geben als Modificationen des Zeitworts vorhanden sind, und daher nimmt Astarloa bey jedem Verbo über 30,000 derselben an, was aber eine an sich unnütze, und in Rücksicht auf den Begriff irre führende Rechnung ist. Larramendi erklärt in seiner Grammatik p. 274. diese Art zu reden so, als wäre das hinten angehängte *n* ein pron. relativum. Allein dieß ist offenbar unrichtig, und der Analogie der Sprache unangemessen. (Humboldt [1817] 2012: 340)¹⁸

¹⁶ Itz.: “Euskararen analisi arras logikoa erakusten duen sotiltasun bat da, aditzaren pertsona bat partizipio bihurtzearen ondorioz izen bilakatu bezain laster, ohiko intonazioa gertatzen dela. *Jaten dézu* ‘du issest’, *J. dezun oguia* ‘das du essende Brot’, hau da ‘d[as]. B[rot]. welches d[u]. issest’”.

¹⁷ Itz.: “Izan ere, partizipioak eratzeke zehaztasuna eta indarra izugarri eragiten dituen modu batek, beste hizkuntzetan ezagutzen ez dudanak, berariazko aipamen bat merezi du. Aditz baten pertsona guztiak edozein alditan, edozein modutan eta edozein jokotan, hortaz ekintza baten edozein aldakuntza, partizipio bilaka daiteke laguntzaile jokatuaren amaieran *n* baten gehitze soilaren bidez. *Maitetuten dogu* ‘wir lieben ihn’; *m. dogu-n* ‘wir ihn liebende’”.

¹⁸ Itz.: “*Guradozun* hemen partizipioa da, *egunen baten-i* dagokiona, hala nola *eines du schlafen wollenden Tages*. Ziur asko *n* hori *an*, *en* direlakoan, gure *in-en*, laburdura besterik ez denez gero, adizki konplexua postposizio horren bidez finkatzen da, *in dem, daß du willst*”.

Bistan da, Humboldték ezagutzen du *-n* atzizkia erlatiboazko perpausekin lotzen duen azterbidea, Larramendiren gramatika aipatzen baitu, baina Astarloaren ikuspegia hobesten duela dirudi, nahiz eta durangarraren kopuru altuekiko lilura oso gustuko ez izan.

4. Van Eys

Gauza jakina da van Eysen aurreneko gramatikak Humboldt lanen zordun direla (Arteatx 2001: 21, Gómez 2007: 199). Horregatik ez da harritzekoa holandarraren *Essai de grammaire de la langue basque*-ren bi edizioetan (1865, 1867) berriz ere *-n* atzizkidun adizkiak partizipiotzat hartzea. Gramatika honen bai lehen edizioan bai bigarreanean *-n* atzizkiaz erlatiboazko ize-nordainari (*zeina*) buruzko kapituluan jardun zuen, baina van Eysek atzizki horren bitartez “forme participiale” bat eratzen dela diosku:

Le nominatif et l'accusatif sont rendus d'une autre manière; la langue Basque préfère transformer la phrase et, par l'addition d'un *n* à la terminaison auxiliaire, donner pour ainsi dire, une forme participiale au verbe. Le verbe se place alors devant le substantif auquel il se rapporte.

Ainsi au lieu de dire: l'enfant qui me voit, on dit: le me voyant enfant; et au lieu de: l'enfant que je vois, on dit: le moi voyant enfant. Il est impossible de donner en français un équivalent de ces constructions participiales. (van Eys 1865: 15)

1867ko edizioan ideia berbera ematen du eta, besteak beste, euskarazko halako egiturak itzultzeko alemanak duen abantaila gehitzen du:

Nous ne savons mieux rendre ces constructions participiales que par un participe présent; p. ex. l'enfant que je vois, sera en basque: le moi voyant enfant; [...] et ainsi l'enfant qui me voit sera rendu par: le me voyant enfant. En allemand on pourrait rendre ces phrases d'une manière moins barbare: das von mir gesehene kind; das mich sehende kind. (van Eys 1867: 32)

Gauza jakina da, halaber, van Eysek ez zuela inolako eragozpenik euskarari buruzko bere analisiak behin eta behin berraztertzeko, aditz laguntzaileen gainean egindakoak erakusten duen bezala (ik. Campión

esango balitz bezala. Jakina, era honetako hainbeste partizipio egon daitezke nola aditzaren aldakuntzak, eta horregatik Astarloak onartzen du aditz bakoitzak halako 30.000 dituela; hala ere, hori alferrikakoa da berez, eta kontu engainagarria kontzeptuari dagokionez. Larramendik bere gramatikan, 274. or., adierazpide hori azaltzen du atzean gehitzen den *n*-a erlatiboazko izenordain bat balitz bezala. Baina hori, bistan da, hizkuntzaren analogiarekiko oker eta desegokia da”.

1884: 312-314). Horrela, bere hiztegian dagoeneko *-n* atzizkia erlatibozko izenordain gisa identifikatzen du, nahiz eta partizipioaren eitea ere baduela adierazi, eta, aldi berean, *zeina* bidezko erlatibozkoak ezohikoak direla adierazten du:

N. Suffixe qui correspond [...] 3°. au pron. relatif; c'est à dire que suffixé à la terminaison verbale, il donne à la phrase une forme participiale, que nous exprimons par un pron. relatif. On se sert en basque (comme dans beaucoup d'autres langues) du pron. interrogatif pour pron. relatif; mais c'est très-rare. (van Eys 1873: 281)¹⁹

Holandarraren gramatika konparatuan, aldiz, *-n* atzizkia aztertzerakoan ez dago partizipioaren aztarnarik eta argi eta garbi “erlatibozko izenordaina” deitzen zaio. Are gehiago, van Eysek *-n* erlatibozko izenordaina *non* “erakusletik” datorrela proposatzen du, hizkuntza semitikoez eta indoeuroparrez irakurri duenari jarraituz:

Le démonstratif *non* “où” qui s'est conservé comme conjonction se retrouve comme pronom relatif, mais réduit à la seule consonne *n*. La phrase *erosi duen liburua* aura été primitivement *erosi du non liburua* “le livre que il a aceheté”. *Du non* est devenu *dun* ou comme on l'écrit dans ce cas-ci *duen*.

Il est possible que la phrase relative n'ait pas passé par la forme *du-non*; il se peut qu'elle ait été de suite *du-n*; mais ceci n'influence en rien notre explication par rapport à l'origine de *n*. (van Eys 1879: 60)

Bibliografia

- ARTEATX, IÑIGO, 2001, “W. J. van Eys (1865-1867): gramatika lanen azterketa konparatua”. Gasteiz: eskuizkribu argitaragabea. <<http://www.scribd.com/doc/100546426/W-J-Van-Eys-1865-1867-Gramatika-Lanen-Azterketa-Konparatua>> [Kontsulta: 2013-07-08].
- ASTARLOA, PABLO PEDRO, [1805] 1883, *Discursos filosóficos sobre la lengua primitiva ó Gramática y análisis razonada de la euskara ó bascuence*. Bilbo: P. Velasco. Berrargit. faksim. Bilbo: Amigos del Libro Vasco, 1988.
- BILBAO, GIDOR, 2006, *Joanes Etxeberri Sarakoaren saiakera-lanak eta latina ikas-teko gramatika: edizioa eta azterketa*. Gasteiz: UPV/EHUko doktore tesi argitaragabea.
- CAMPIÓN, ARTURO, 1884, *Gramática de los cuatro dialectos literarios de la lengua euskara*. Tolosa: E. López.

¹⁹ Bide batez, van Eysek ere atzizki bakar baten barruan biltzen ditu genitiboa eta inesiboa, jarraian irakur daitekeenez: “Un seul suffixe a pu exprimer le génitif et le locatif (*echean*, *Jaunaen*); ce fait se retrouve en latin, v. Bréal, gram. comp. 1. p. 434” (van Eys 1873: 281).

- CODRET, HANNIBAL, 1650, *De primis latinae grammatices rudimentis libellus*. Lyon: Guillaume Chaunod.
- ETXEBERRI, JEAN, 1712, *Escual Herriari eta escualdun guztiei escuarazco hatsapenac latin ikhasteco*. Ik. Bilbao 2006.
- GÓMEZ ASENCIO, JOSÉ JESÚS, [2001], “Historia de las gramáticas del español. Un epítome”. In J. J. GÓMEZ ASENCIO (arg.), *Antiguas Gramáticas del Castellano* [CD-ROM], (Colección Clásicos Tavera. Serie VIII: Lingüística y antecedentes literarios de la Península Ibérica, 63). Madrid: Fundación Histórica Tavera.
- GÓMEZ, RICARDO, 1991, “Larramendiren gramatika eta gramatikagintzaren historia”. *ASJU* 25:3, 783-796.
- , 2007, *XIX. mendeko euskal gramatikagintzari buruzko ikerketak*. Bilbo: UPV/EHU.
- , BERNHARD HURCH & Mª JOSE KEREJETA, 2007 [2002], “Materiales vascos del legado de Wilhelm von Humboldt: La relevancia de Astarloa y el *Plan de lenguas*”. *ASJU* 41:1, 1-27.
- HARRIET, MARTIN, 1741, *Gramatica escuaraz eta francesez, composatua francez hitz-cunça ikhasi nahi dutenen faboretan*. Bayonan: Fauvet Alarguna eta J. Fauvet Erregeruen Imprimadoriac baitan.
- HIRIART, A., 1840, *Introduction à la langue française et à la langue basque*. Baiona: Veuve Cluzeau.
- HUMBOLDT, WILHELM VON, [1801] 2012, “Plan de Lenguas o Gramatica Bascongada en el Dialecto Bizcaino por D. Pablo Astarloa y Aguirre”. In HURCH (arg.) 2012, 21-51.
- , [c. 1802-1803] 2012, “[Das Grammatikfragment von Krakau: *Vaskische Grammatik*]”, (Jagiellonische Bibliothek Krakau: Coll. ling. fol. 74, 361-399). In HURCH (arg.) 2012, 199-236.
- , [c. 1817] 2012, “[Das Grammatikfragment von Bilbao: *Analyse der Vaskischen Sprache*]”, (Koldo Mitxelena Kulturunea: J.U. 3519; Bizkaiko Foru Liburutegia: MS-imp-8 [fotokopiak]). In HURCH (arg.) 2012, 245-289.
- , [1817] 2012, *Berichtigungen und Zusätze zum ersten Abschnitte des zweyten Bandes des Mithridates über die Cantabrische oder Baskische Sprache*. Berlin: Vossische Buchhandlung. Berrargit. in HURCH (arg.) 2012, 299-363.
- HURCH, BERNHARD, 2004, “Die Formierung der grammatischen Analyse: Die Rolle des Baskischen auf dem Weg Humboldts als Grammatiker. Einige editorische Anmerkungen zu den frühen baskologischen Arbeiten”. *ASJU* 38:1, 333-351.
- (arg.), 2012, *Wilhelm von Humboldt. Baskische Wortstudien und Grammatik. Mit einer Einleitung und Kommentar*. Paderborn: Schöningh.
- LARRAMENDI, MANUEL, 1729, *El imposible vencido. Arte de la lengua bascongada*. Salamanca: A. J. Villagordo.
- LÉCLUSE, FLEURY, 1826, *Manuel de la langue basque*. Okzitaniako Tolosa & Baiona: J. M. Douladoure & L. M. Cluzeau.

- MAQUIEIRA RODRÍGUEZ, MARINA A., 1989, *Las ideas lingüísticas en España en el siglo XVI: Fonética y Gramática* [PDF]. Leon: Universidad de León. <<http://ubuntuone.com/3iAwZtKb8Nq8Jz1xFHj0un>> [Kontsulta: 2013-06-20].
- MARTÍNEZ GAVILÁN, MARÍA DOLORES, 1989, *Las ideas lingüísticas en España en el siglo XVII: los tratados gramaticales* [PDF]. Leon: Universidad de León. <<http://hdl.handle.net/10612/618>> [Kontsulta: 2013-06-13].
- , 2008, “Las fuentes del *De institutione grammatica* del P. de la Cerda: racionalismo sanctiano y pedagogía jesuítica en el *Arte* de Nebrija reformado”. In M. A. MAQUIEIRA RODRÍGUEZ & M. D. MARTÍNEZ GAVILÁN (arg.), *Gramma-Temas 3: España y Portugal en la tradición gramatical*, Leon: Universidad de León, 199-238.
- OIHENART, ARNAUT, 1656, *Notitia utriusque Vasconiae tum Ibericae tum Aquitanicae*. Paris: S. Cramoisy. Bigarren argit. gehitua.
- SWIGGERS, PIERRE, 1999, “Systématique et terminologie de la description du participe dans la grammaire française préclassique”. *Le français préclassique* 6, 13-37.
- & ALFONS WOUTERS, 2007, “On the origins of the participle as a part of speech”. In D. A. KIBBEE (arg.), *History of Linguistics 2005. Selected papers from the Tenth International Conference on the History of the Language Sciences (ICHOLS X), 1-5 September 2005*. Urbana-Champaign, Illinois. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 50-66.
- VAN EYS, WILLEM J., 1865, *Essai de grammaire de la langue basque*. Amsterdam: C. M. van Gogh.
- , 1867, *Essai de grammaire de la langue basque, deuxième édition revue et augmentée*. Amsterdam: C. M. van Gogh.
- , 1873, *Dictionnaire basque-français*. Paris & Londres: Maisonneuve & Williams and Norgate.
- , 1879, *Grammaire comparée des dialectes basques*. Paris: Maisonneuve.